

Datorren urtean Gabriela Mistral txiletarra omenduko da, euskalduna zena jatorriz Nobel Sari bilakatua eta mezu unibertsalaren eramaile zena euskal bihotzen berotzeko baliatuko da. Kulturak ez direla inoiz etsai baina elkar osatzen, aberasten, gehitzen dutela agertuko da berriro. Intxausetan agertu artista handia den Gabriel Barrenetxea kantari txiletarra hor izanen da.

Euskal kultura Ameriketako mendi edo zelaiei lotua dela hara joan hainbesterengatik edonon erakutsi da Iparraldean urte batez. Mendiaga samintasunez. Munduko amets zabalez gose den Euskal Herriak beste kultur baten hazkurri beharrez daude.

JESUS ETXEZARRAGA

URTEURRENAK ETA GATAZKAK

Joan zaigun urtea, berriro ere, eta ez du epe laburrean hobearen itxurarik, krisialdi ekonomikoaren itzalpean iragan da, eta horregatik zilegi da galde egitea laburpenetan hasi baino lehen, eta gertatu diren jazoera ustez eta gogoangarriak zerrenda batean sartzen hasi aurretik, ia aldi bateko kultur bizitzan zerk duen eragin handiagoa, kultur gertakari hark edo honek, ala egoera sozio-ekonomiko baten aldaketak erakartzen duen bizimodu berri batek.

Edonola ere, eraturik dagoen kultur produkzioak, edota instituzio publikoen subentzio-pentzutari dauden hainbat talde eraturen kultur emaitzek, azken bi urteotan krisialdi ekonomikoa izan dute erreferentziatzat begi-zeharka besterik ez baldin bada ere. Euskal instituzioek 1994erako beretzen jarri dituzten aurrekontuetan, beste urte batez ere egosiko diren murrizketen inguruko eztabaidak dira horren seinale. Urritasun-aldietan egiten diren banaketa-aukerak izan ohi dira, besteak beste esate baterako, Bilbon lehen harria jarri duen Guggenheim museoari buruz kontrajarri diren argudioetarik asko-

ren oinarri, ahantzi gabe, jakina, sakoneko beste kritika ez hain koiunturalak. Baina, New Yorkeko Guggenheim museo-ko artelanik hoberenak ei direnak erakusten dituen Bilboko erakusketa estreinatu berriaren etorrera-bezperatan ostera, *Jakin* aldizkari honen uztaila-urriko alean aurkitu dugu beharbada eztabaida honi buruzko ikuspegirik berriena nire ustez. Guggenheimen bekadun ohia den Joseba Zulaikak eskaini diguna, museo eta fundazio honi buruzko jakingarri eta hasunarketa interesgarriak bilduz, bere iritzien ardatza honen barne-eboluzio eta premien argitan aztertuz.

Urte-hasierak eta amaierak ordea, artegintza-alorrean jarraituz, izan du alde ilunik. Txillida, Moneo eta Saiz de Oizaren nazioarteko errekonozimenduak Europa eta Estatu Batuetan zehar ezagutu ditugun urte berean, beste izen batzuk, Oteiza, Ibarrola eta Iturrate eskulturgileen izenak, krea~~zio~~azioekin baino apurketekin lotuago ikusi ditugu. Buruari zenbat eta itzuli-mitzuli gehiago eman, are eta absurduagoa ematen duen jazoera kateatuen bilduma, eta gure euskal gizartean habia egin duten zenbait portaera tamalgarrien erakusgarri jo daitekeena kasurik onenean ere. Halako zerbait eman zigun joan den urteak ere, Gabriel Celayaren omenez bere jaioterrian inauguratu zen institutu batean Amparitxuk jasan zuen eraso.

Eta urtearekin batera joanak gogoratzerakoan, Nikanor Zabaleta, Lazkao Txiki, Umandi... bat dut nik gogoan bereziki, Eusebio Erkiaga idazle lekeitiarra. Lauaxeta ezagutu zuteneko Bizkaiko euskal idazleen belaunaldiaren azken testigua Augustin Zubikararekin batera, Eusebio Erkiagaren agurrak, Mikel Zarate geroz posibletzat ikusten zen bizkaiera literario batu eta bereizi baten ezina zertifikatu du. Nabaria da euskalkien tradizio literarioa eta beren balio literarioa gauza bat dela, eta beste nahiko desberdina, euskalkien tradizio literarioen zeregina gaurko euskal literaturan. Beste euskalkiren batean posible balitz ere, akaso, gaur egun ez dago bizkaitarren kasuan euskara batuaren erreferentziarik bako hizkuntza literario sinesgarririk sortzerik. Euskara batuaren emaitzen eta aurre-rapausoen errebisio bat egin nahi den honetan, gogoratu egin beharko genuke, bere aldian, bizkaitarren aldetik batuaren prozesu horrek eragin zituen erreakzioak, momentuko itsukeria laburragatik, ondo interpretatu ez ziren alarma-argi

gorriak izan zirela, eta hiperbizkaieraren errebindikazioak zein bizkaiera-kutsua zuen guztia baztertzeak ez zituela gauzak larriagotu baino egin. Gaur egun, ustekabeen, bizkaiera modan jarri da, beste zenbait bazter-euskalkitako idazleren arteko halako solidaritate-mugimendu bat sortuz, batez ere Iparralde eta Nafarrokoen artean, *de facto* egon dagoen gabezia bat nabarmenduz, eta lurralde hauetako idazleek, esate baterako, Euskal Idazleen Elkartearen ekintzetan duten presentzia urrian nabaritzen dena. Egia da bai, bestalde, azken aldiotan, orain dela ez horrenbeste pentsatu ezina izan zitekeen bizkaiera aintzat hartzearen aldeko errebindikazio bat eman dela dokumentu eta guzti, baina nire ustez, agiri horrek zerikusi gehiago dauka Euskaltzaindiaren barruan, dirudienez eta afektatuek adierazi zuten, barne-demokrazi faltagatik, eman den botere eta kontrol-borroka bategaz beste ezerekin baino. Azkenean, jatorriz lapurterazalea izanik, baina grekera eta bizkaieraren eskutik, Xabier Kintanak hartu du Eusebio Erkiagaren jarlekua bere 75. urteurrena betetzera abiatu den Euskaltzandian.

Beharbada, Xabier Kintana euskaltzain oso izendatzea Euskaltzaindiamaurrean bizkaieraren zenbait balioen errebindikazioa egin ondoren, normalizazio-seinale dugu. Eta badirudi, edo niri behintzat hala iruditzen zait, euskalduntze eta alfabetatze-alorrean, edota euskara adierazpidetzat duen kultur alorrean, seguru asko urrunegi eraman den gatazka zenbait berehala konpondu beharraren premia zabaldu dela azken urtean. Egunkariaren kasua izan daiteke horren ispilu. Eta hemen Mario Onaindiak eta alderdi sozialistak egin dituzten keinuek sortutako mesfidantzak aipatuko nituzke. Toribio Etxebarria eibartarraren *Ibiltarixanak* berrargitaratu den urte berean, ez dago argi askoren ustez, ia sozialisten euskal odol berriak egin dituen euskararen aldeko apostu hauek zer esan nahi duten. Kanpora begira eginiko etorriberrien gestuak dira, ala barrutik datorren aldaketa bat? Ez nuke nik behintzat erasotzat joko, euskaltzaletasunaren ahaztu ezinezko tragedia historikoa zelan borobildu den kontuan hartzen badugu. Handiena izan arren ere, euskal gizartearen zati bat baino ez den abertzaleen talde nagusiaren zati txiki batera mugatu eta murriztu baita euskaltzaleen mundua. Gogora dakarkit honek beti, duela pare bat urte Andoainen, Rikardo Arregi kazetaritza-sariak

banatzerakoan, hango alkatetzara heldu berria zen alkatesa sozialistak bizi izan zuen giroa. «Arrotz sentitzen baldin bada, egon baino ez dauka!», zioten batzuek. Ez dugu tertzio honetan moralistatzat jo daitekeen jarrerarik defendituko errukiaren izenean, baina edozelan begiratuta ere, sozialista hark bizi izan zuen espektakulua penagarria izan zen, ez horrenbeste beragatik, esan nahi zuenagatik baino, eta gure egoeraren tragediaren ispilu izateagatik baino. Hala iritzi zion ere, ondo interpretatu baldin banuen behintzat, saria jasotzera joan zen Ramon Saizarbitoriak.

Urtean zehar edo urtearen bueltan argitaratu den zenbait saiakera-liburuk ere gogoeta berdinak ekarri dizkit. Lehenari buruz, eta gure historiaren gainean sortu diren ikuspegi desberdinak azaltzen, aztertzen eta begi aurrean jartzen saiatu baitira egileak abiapuntu eta helpuntu arras diferenteekin. Euskararik berezkoena, argiena eta zailtasunetan errazena erabiltzen duen Joxe Azurmendiren *Espainolak eta euskaldunak*. Jon Juaristiren *Vestigios de Babel. Para una arqueología de los nacionalismos españoles*, eta Mikel Azurmendiren *Nombrar, embrujar. Para una historia del sometimiento de la cultura oral en el País Vasco*. Euskalduntasun eta espainoltasunaren arteko harremanen aurki eta kinberraren ikuspegi kontrajarriak Joxe Azurmendi eta Jon Juaristiren kasuan, eta Mikel Azurmendirenean oster, XVI. eta XX. mendeen artean euskal baserriaren inguruan euskaldunek bizi izan zuten ikusmundu propio baten ondamenaren historia aurkitzen dugu, noizbait, menperatze-prozesuaren abiapuntuan jartzen den baserri-munduen deskribapena idealizatuegia iruditzen baldin bazaigu ere, hasieran eder eta, kanpo-eragin zitalaren ondorenez, amaieran itsusi bilakatu diren beste paradisu galdu batzuen historiak gogora ekartzen dizkigulako. Bereziki interesgarri iruditzen zait erlijioak, eta zenbait orde erlijiosok euskal munduan izaten duten zeregin menperatzailea aztertzean egin duen hausnarketa. Batez ere, euskalduntasunaren etorkizunari begira erlijioaren hondarrak utzi dizkigun aztarnak esprika ditzakeelako nire ustez, psikopatologiak iragartzeko erlijioaren estalkiaren ordez, sarri askotan hizkuntzarena hartu duen herri honetan.

Bihar etzi 1993 honi atzera begirada bat egitean seguruenik, oraindik zer amaiera izango duten ez dakigun bi gatazka gogoratuko ditugu. Bata, Euskal Eskola Publikoaren Legea, ikastolak sare publiko eta pribatuaren artean aukeratu beharrean jarri zituen legea. Goiz da oraindik, eskola publikoak ikastoletatik etorritakoak bereganatuz izango duen aldakuntza zenbaterainokoa izango duen jakiteko, eta baita sare pribatuaren aldeko aukera egin duten ikastolek zer bide jarraituko duten igartzeko. Batzuen eta besteen bidergarritasunaren erantzuna ez dago beti kanpora begira egin diren esgrima-borroketan, publikoan baino pribatuagoan seguru asko egingo diren galdera zehatzago, latzago eta laburragoetan baino.

Bestea, EUSENOR fundazioa eta Lur argitaletxearen artean biztu den sua, entziklopedia bat, eta entziklopedia bat baino askoz ere zabalagoa den proiektu baten arteko gatazka. Lur editorialekoentzat arazoa merkatu librearen konkurrentzi legeak errespetatzean ala ez dago gakoa, beren ustez kompetentzia ezleiala ezkututzen baita osotasunean hiru mila milioiko diru-laguntzak jasoko dituen EUSENORen proiektu erraldoiaren atzean. EUSENOR taldekoek beren aldetik, entziklopedia baten emaitza ukatu gabe, euskarak etorkizunari begira, hil ala bizi dituen erronkei erantzuteko eraiki den eta baliabide informatikoetan oinarrituko den erakunde legez aurkezten dute bere burua, diru-laguntza eta finantzaketa-salaketak lekuz kanpotzat joz. Hemen ere, ziur asko eta halabeharrez, diru publikoaren banaketak sortzen dituen gatazka konponezinak, batak zein besteak, aldi bateko Cisneros kardenalaren antzera, beren argudioen leihotatik euskaltzain eta euskaltzale ospetsuen zerrenda lerratuak aurkeztu arren, «hauexek dira nire botereak!» esanik, bakoitzak berearen ontasuna frogatzeko.

Zinema-zuzendari berrien urtetzat jo dezakegun 1993 honek ezagutu du beste kultur gertakari aipagarriarik ere, bakoitzak bere ezpala zein egurretatik atera nahi, baina aurtengoz hemen utziko dugu, jakin gabe hemen azpimarraturikoak geroak hala gogoratuko dituen ala ez.